

K OTÁZKE ŠTÁTNOСТИ SLOVENSKÉHO ŠTÁTU/SLOVENSKEJ REPUBLIKY

*Peter Rosputinský**

Abstract: *This article deals with the problem of statehood of the Slovak State (or the so-called first Slovak Republic). Its aim is to find an answer to whether the Slovak State was a state or an entity different from a state. The analysis is based upon historical facts relating to international relations of the Slovak State including its acceptance by the international community at the time. This study contains deliberations on (a) the hypothesis of the non-existence of the Slovak State from the viewpoint of international public law due to its short persistence; (b) application of the declaratory theory of recognition and the constitutive theory of recognition of the Slovak State; (c) the criteria of statehood in the case of the Slovak State; and (d) the conception of the legal continuity of Czechoslovakia.*

Key words: *Slovak State, statehood, personality, factual independence, puppet state, legal continuity of Czechoslovakia.*

*PhDr. Peter Rosputinský, Ph.D., Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Matéja Bela, Peter.Rosputinsky@umb.sk.

1. ÚVOD

V minulom roku sme si pripomenuli 70. výročie skončenia druhej svetovej vojny. S jej skončením je bezprostredne spojený aj zánik vojnového slovenského štátu a obnovenie faktickej existencie spoločného československého štátu. Obdobie medzi marcom 1939 a májom 1945 predstavuje zložitý úsek slovenskej i českej histórie z rozmanitých pohľadov vrátane politického, štátoprávneho i medzinárodnoprávneho. Je asi prirodzené, že hodnotenie tejto časti našej slovenskej a československej minulosti sa v mnohých aspektoch líši. Jednou z veľkých tém, pri ktorej sa stretávajú rôzne pohľady a názorové prúdy, je vnímanie štátu vyhláseného na vtedajšom území Slovenska a jeho hodnotenie z toho hľadiska, či ho možno považovať za štát v medzinárodnopolitickom a medzinárodnoprávnom slova zmysle, a to najmä v kontexte jednak faktického výkonu moci v danom časopriestore a jednak snáh československej exilovej vlády o presadenie myšlienky continuity spoločného štátu aj v období druhej svetovej vojny. Táto téma má viacero rovín, pričom jednou z určujúcich pre nájdenie objektívneho záveru vyplývajúceho z dejinných udalostí je rovina medzinárodnoprávna. Je nesporné, že štát ako kategória môže byť posudzovaný z filozofického, sociologického, politologického, historického či iného uhla pohľadu. No na základnú otázku, či nejaký útvar je alebo nie je štátom, by mali byť v prvom rade aplikované medzinárodnoprávne kritériá. V modernej diskusii o otázke štátnosti vojnovaj Slovenskej republiky perspektíva medzinárodnoprávneho aspektu v podstate absentuje. Táto štúdia má prispieť k doplneniu širokého a rôznorodého spektra hodnotení vojnového úseku (česko)slovenských dejín práve o vyššie uvedení jeden konkrétny aspekt bez ambície prikláňať sa ku ktorémukolvek z názorových prúdov v rámci prebiehajúcich sporov o interpretáciu slovenských dejín. Cieľom tejto štúdie bude hľadanie odpovede na to, či Slovenský štát (neskôr Slovenská republika) v období 1939-1945 naplňal definičné znaky štátu alebo bol entitou, ktorá z medzinárodnoprávneho a medzinárodnopolitického hľadiska štátom nebola. Keďže vnútroštátny rozmer existencie Slovenského štátu (neskôr Slovenskej republiky) sporný nebol a nie je (dôkazom toho je, že jeho/jej právne predpisy boli recipované do právneho poriadku povojnového Československa, čím došlo k potvrdeniu akceptácie jeho samostatnej existencie vo vnútroštátnom rozmere), záujem bude kladený na vonkajšie prejavy štátnosti Slovenského štátu. Východiskom pre riešenie uvedenej úlohy budú historické fakty týkajúce sa medzinárodného života Slovenského štátu, t. j. jeho pôsobenie vo vtedajšom medzinárodnom spoločenstve a reakcie medzinárodného spoločenstva na jeho vznik a existenciu. Tieto východiská budú následne posudzované a analyzované prostredníctvom hypotézy o medzinárodnoprávnej neexistencii Slovenského štátu z dôvodu jeho mocenského nepresadenia sa v medzinárodných vzťahoch a cez prizmu teórií uznania štátu. Analýzu doplní pohľad na kritériá štátnosti, prax vtedajších členov medzinárodného spoločenstva vo vzťahu k takýmto situáciám a pohľad na koncepciu o kontinuite Československa.

Predmetom tejto štúdie teda nebude hodnotenie vojnového slovenského štátu z historického, filozofického, morálneho či iného stanoviska a ani implikácie vyplývajúce z medzinárodno-právnej reflexie dejinných faktov pre súčasné analýzy slovenskej otázky počas druhej svetovej vojny.

2. HISTORICKÉ VÝCHODISKÁ

Slovenský štát formálno-právne vznikol na základe toho, že 14. 3. 1939 vyhlásil Snem Slovenskej krajiny zákon č. 1/1939 Sl. z. o samostatnom Slovenskom štáte.¹ Notifikáciu vzniku nového štátu vykonalo ministerstvo zahraničných vecí Slovenského štátu prostredníctvom svojho ministra F. Ďurčanského² listom zo 14. 3. 1939 (označený ako „*spis číslo: 1/1939*“) odoslaným 16. 3. 1939 ministerstvám zahraničných vecí 45 štátov, z toho 40 vtedajším členom Spoločnosti národov, štyrom bývalým členom Spoločnosti národov: Brazília, Japonsko, Nemecko, Paraguaj a jednému nečlenovi tejto organizácie: Vatikán (Petruf 2011, 323–324). Iný prameň uvádza, že nóta s oznámením vzniku Slovenského štátu bola okrem uvedeného počtu štátov neskôr odoslaná aj Sekretariátu Spoločnosti národov a ôsmim ďalším štátom (Afganistan, Honduras, Guatemala, Nikaragua, Kostarika, Uruguaj, USA, Mandžusko), teda celkom 53 štátom (Němeček 2008, 492–493). Pre porovnanie uvádzame, že k marcu 1939 mala Spoločnosť národov 52 členských štátov (už bez Česko-Slovenska). Vychádzajúc z členskej základne Spoločnosti národov existovalo k dátumu vzniku Slovenského štátu prinajmenšom 62 medzinárodnoprávne uznaných štátov, t. j. 60 štátov, ktoré v tom čase alebo niekedy predtým boli členmi Spoločnosti národov,³ Vatikán a USA. Z vtedy existujúcich členských štátov Spoločnosti národov Slovenský štát nepožiadal o uznanie desať štátov, a to Austráliu, Bulharsko, Dominikánsku republiku, Haiti (člen do r. 1942), Indiu, Južnú Afriku, Kanadu, Libériu, Nový Zéland a Thajsko. Štyri štáty z nich napriek tomu Slovenský štát uznali, a to Libéria, Kostarika, Bulharsko a Thajsko. Pre zaujímavosť, ako prvé uznalo Slovenský štát Maďarsko už 14. 3. 1939.

Pramene sa rôznia v uvádzaní počtu štátov, ktoré uznali Slovenský štát. Najčastejšie sa možno stretnúť s počtom 27 štátov, no existujú zdroje o uznaniach od 24 (Pástor 2008, 91), 26 (Malý a kol. 2010, 474), 28 (Ďurčanský 1954, 249) či 31 (Ďurica 1996, 148–168) štátov. Jednotliví autori neuvádzajú vždy úplný výpočet štátov, ktoré uznali Slovenský štát, a preto nie je možné podrobiť uvedené počty porovnaniu a analýze.⁴ Sporným môžu byť napríklad uznania od iných útvarov vzniknutých počas druhej svetovej vojny, napríklad od Mandžuska či Chorvátska, resp. uznania od Thajska a Barmy z r. 1943 uvádzané M. S. Ďuricom v citovanom prameni. Uvedené počty štátov by bolo možné doplniť o Nórsko.⁵

¹Dňom účinnosti ústavného zákona č. 185/1939 Sl. z. o ústave Slovenskej republiky z 21. 7. 1939, t. j. dňom 31. 7. 1939, došlo k zmene názvu Slovenského štátu na Slovenská republika. Pre jednoduchšie porozumenie a vyhnutie sa prípadnému zámieňaniu Slovenskej republiky z obdobia rokov 1939–1945 so súčasnou Slovenskou republikou, bude v texte tejto štúdie používaný pôvodný názov Slovenský štát aj pre obdobie po 31. 7. 1939.

²Bol absolventom Akadémie medzinárodného práva v Haagu, docentom a od r. 1940 do r. 1945 profesorom medzinárodného práva na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity (dnes Univerzita Komenského) v Bratislave, kde nastúpil v r. 1933 ako asistent u prof. Tomsu.

³League Of Nations Photo Archive: *National Membership of the League of Nations*, <http://www.indiana.edu/~league/nationalmember.htm>, 3. 3. 2015. Členom Spoločnosti národov bolo celkom 63 rôznych štátov. K 16. 3. 1939 boli podľa zoznamu členov Spoločnosti národov v označenom prameni za (fakticky) neexistujúce štáty označené Etiópia, Rakúsko a Československo.

⁴Napríklad L. Lipták vymenúva 28 štátov a k nim pridáva skratku „atď.“ (Lipták 2000, 181).

⁵Nórske ministerstvo zahraničných vecí totiž pripravilo 5. 4. 1940 list obsahujúci konštatovanie o nadviazaní oficiálnych vzťahov so Slovenským štátom, ktorý však pre okupáciu Nórska Ne-

Prirodzeným dôsledkom uznania sa dvoch štátov je spravidla nadviazanie diplomatických a konzulárnych stykov, ako aj uzatváranie rôznych bilaterálnych zmlúv. Slovenský štát mal nadviazané diplomatické styky s väčšinou štátov, ktoré ho uznali, pričom v „osemnástich z týchto štátov Slovensko zriadilo svoje diplomatické zastupiteľstvá a udržiavalo s nimi normálne medzištátne styky“ (Ďurica 1999, 23). V rovnaký čas súčasne však toľko slovenských vyslanectiev nikdy neexistovalo. F. Ďurčanský uvádza, že „došlo k nadviazaniu diplomatických stykov Slovenskej republiky s Bulharskom, Chorvátskom, Fínskom, Japonskom, Juhosláviou, Maďarskom, Nemeckom, Poľskom, Rumunskom, SSSR, Španielskom, Švajčiarskom, Talianskom a Vatikánom. Konzulárne styky nadviazala Slovenská republika s Belgickom, Dánskom, Francúzskom, Švédskom a Veľkou Britániou“ (Ďurčanský 1954, 249). Podľa P. Petrufa malo Slovensko koncom roku 1939 šesť vyslanectiev a dva konzulárne úrady, pričom v Bratislave boli zriadené vyslanectvá siedmich štátov a konzulárne úrady troch štátov; niekoľko týždňov pred napadnutím ZSSR Nemeckom jestvovalo v zahraničí deväť fungujúcich slovenských vyslanectiev a tri generálne konzuláty (Petruf 2011, 61). Do vypuknutia druhej svetovej vojny mali v Bratislave svoje konzulárne úrady aj Francúzsko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska (ďalej len „UK“). ZSSR uznal Slovenskú republiku 16. 9. 1939, t. j. približne štyri mesiace po UK a dva mesiace po Francúzsku, a následne zriadil v Bratislave svoje vyslanectvo. Na rozdiel od uvedených veľmocí USA nikdy Slovenský štát neuznali.

Zapojenie sa štátu do života medzinárodného spoločenstva azda najvýraznejšie zviditeľňujú jeho zmluvné vzťahy s inými štátmi. Medzinárodné zmluvy uzatváral aj Slovenský štát,⁶ aj keď v podstate predovšetkým s Nemeckom a Maďarskom. V Slovenskom zákonníku bolo uverejnených niekoľko desiatok bilaterálnych medzinárodných zmlúv upravujúcich najčastejšie obchodné vzťahy a platobný styk, ale aj kultúrne otázky, sociálne poistenie, zamedzenie dvojitého zdanenia, občianskoprávne styky, železničnú dopravu, súkromné poistenie či pohraničný styk. M. S. Ďurica uvádza, že v Slovenskom zákonníku bolo uverejnených celkom 87 najdôležitejších zmlúv s inými štátmi – v r. 1939 desať, v r. 1940 sedem, v r. 1941 trinásť, v r. 1942 dvadsať, v r. 1943 dvadsaťosem a v r. 1944 deväť (Ďurica 1999, 23 a 54). Príkladný výpočet týchto zmlúv a štátov, s ktorými boli uzatvorené, obsahuje tabuľka 1.

meckom začatou 9. 4. 1940 pravdepodobne nestihol byť odoslaný. Nórsky minister zahraničných vecí H. Koht však ústne v rozhovore 30. 8. 1940 s H. Rípkom (štátnym tajomníkom čsl. exilového ministerstva zahraničných vecí v Londýne) a potom aj 9. 9. 1940 s L. Szathmárym (čsl. zástupcom pri nórskej vláde) uviedol, že Nórsko Slovenský štát uznalo (Jakubec 2013, 123–142).

⁶Slovenské znenia týchto medzinárodných zmlúv sú dostupné i v rôznych elektronických databázach, napríklad v ASPI, z ktorého sú extrahované údaje v Tabuľke 1 a Tabuľke 2.

Tabuľka 1. Dvojstranné medzinárodné zmluvy Slovenského štátu.

Table 1. Bilateral international treaties of the Slovak state.

Zmluvná strana	Názov zmluvy	Dátum uzatvorenia
Bulharsko	Obchodná dohoda medzi Slovenskou republikou a Bulharským kráľovstvom	12. 8. 1940
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a kráľovstvom Bulharským o spolupráci na poli kultúrnom a osvetovom	22. 10. 1941
Dánsko	Dohoda o predbežnej úprave vzájomného obchodného styku medzi Slovenskou republikou a Dánskym kráľovstvom	5. 8. 1941
Fínsko	Obchodná a plavebná zmluva medzi Slovenskou republikou a Fínskou republikou	19. 12. 1940
Chorvátsko	Obchodná zmluva medzi Slovenskou republikou a Nezávislým štátom Chorvátskom	16. 10. 1941
	Veterinárny dohovor medzi Slovenskou republikou a Nezávislým štátom Chorvátskom	16. 10. 1941
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Nezávislým štátom Chorvátskom o upravení vzájomných občiansko-právnych stykov	2. 6. 1942
Maďarsko	Dohoda medzi vládami Slovenskej republiky a Maďarského kráľovstva vo veci úpravy pohraničného styku	13. 3. 1940
	Dohodnutie medzi slovenskou vládou a vládou maďarskou vo veci zahájenia dopravy slovenskými motorovými vozidlami po verejnej ceste Bratislava-Szenc-Nitra, ako aj po ceste Bratislava-Magyarbél-Sereď-Nitra	13. 3. 1940
	Zmluva medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom o vzájomnom usporiadaní jednotlivých štátoobčianskych otázok	5. 2. 1941
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom vo veci vydávania administratívnych spisov	3. 3. 1941
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom vo veci usporiadania právnych pomerov maďarských peňažných ústavov na Slovensku a slovenských peňažných ústavov v Maďarsku	30. 5. 1941
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom vo veci aktívneho a pasívneho majetku Slovenskej Krajiny bývalej Česko-Slovenskej republiky, ako aj niektorých iných s tým súvisiacich finančných otázok	26. 7. 1941
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom o upravení občianskej právnej pomoci	11. 11. 1941
	Zmluva medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom o úprave vydávania a právnej pomoci v trestných veciach	5. 3. 1942
	Zmluva medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom vo veci sociálneho poistenia	22. 7. 1942
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom o úprave vzájomnej železničnej hraničnej a prípojovej dopravy	3. 10. 1942
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom o upravení postrku	12. 11. 1942
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Maďarským kráľovstvom o vybudovaní čerpacích staníc v Garányi a na Kövesmolyve, stavidiel a príslušných hlavných odpadov Vodného družstva na Ondave a družstva Felsőbodrogi Vízzabályozó Társulat	1. 6. 1943

(pokračovanie na ďalšej strane)

<i>(pokračování z předchozí strany)</i>		
Nemecko	Zmluva o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom	23. 3. 1939
	Obchodná zmluva medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou	22. 6. 1939
	Zmluva medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o úprave štátnej príslušnosti národných príslušníkov oboch štátov	27. 12. 1939
	Dohoda o overovaní medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou	22. 2. 1940
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o štátnom dlhu a štátnom majetku bývalej Česko-Slovenskej republiky ako aj o niektorých iných s tým súvisiacich finančných otázkach	13. 4. 1940
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou ohľadom úradníkov, iných verejných zamestnancov a požívateľov odpočívnych platov bývalej Česko-Slovenskej republiky	30. 6. 1940
	Zmluva o vydávaní medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou	21. 9. 1940
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o usporiadaní práv a povinností, ktoré vyplývajú z podpory stavebného ruchu bývalou Česko-Slovenskou republikou	6. 12. 1940
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o vzájomnom uznaní rozhodnutí vo veciach rodinnoprávných a vyhlásení za mŕtveho	10. 4. 1941
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o vecných ulahčeniach v malom pohraničnom styku	3. 5. 1941
	Zmluva medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o právnej ochrane a právnej pomoci v daňových veciach	21. 6. 1941
	Zmluva medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o urovnaní tuzemského a cudzozemského zdanenia, najmä o zamedzení dvojitého zdanenia v odbore priamych daní	21. 6. 1941
	Dohoda o veciach pozostalostných medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou	23. 10. 1941
	Slovensko-nemecké dohodnutie o výmene súdnych depozitov	31. 1. 1941
	Zmluva medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o stíhaní	20. 12. 1941
	Slovensko-nemecké dohodnutie o vzájomnosti v diplomatických a konzulárnych oslobodeniach v obore finančnom	28. 8. 1942
Dohoda medzi Slovenskou republikou a Veľkonemeckou ríšou o splnení brannej povinnosti slovenských štátnych príslušníkov nemeckej národnosti v nemeckej brannej moci – Waffen-SS a o splnení brannej povinnosti nemeckých štátnych príslušníkov slovenskej národnosti v slovenskej brannej moci	7. 6. 1944	
Rumunsko	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Rumunským kráľovstvom o zamedzení dvojitého zdanenia riečnych plavebných podnikov	4. 12. 1939
	Obchodná dohoda medzi Slovenskou republikou a Rumunským kráľovstvom	4. 12. 1939
	Kultúrna dohoda medzi Slovenskou republikou a Kráľovstvom rumunským	9. 5. 1943
Španielsko	Obchodná dohoda medzi Slovenskom a Španielskom	19. 5. 1943
Taliansko	Obchodná zmluva medzi Slovenskom a Taliansko-albánskou colnou úniou	21. 12. 1940
	Dohoda medzi Slovenskou republikou a Talianskym kráľovstvom o usporiadaní pomerov talianskych poisťovní a ich predtým česko-slovenských afilovaných spoločností pracujúcich v Slovenskej republike	19. 3. 1941

Okrem dvojstranných medzinárodných zmlúv sa Slovenský štát stal zmluvnou stranou aj niekoľkých mnohostranných medzinárodných zmlúv, z toho najviac (až sedem) predstavovali zmluvy dojednané v rámci Svetovej poštovej únie. Z tých mnohostranných zmlúv, ktoré neboli uzatvorené len medzi štátmi Osi, to boli ešte dva ženevské dohovory z r. 1929 z oblasti medzinárodného humanitárneho práva a dva madriidské dohovory týkajúce sa ochrany duševného vlastníctva. K mnohostranným zmlúvam možno zaradiť aj tri trojstranné zmluvy medzi Slovenským štátom, Maďarskom a Nemeckom o špeciálnych otázkach ich vzťahov a tiež dve základné zmluvy tzv. Osi, a to Pakt proti Kominterne a Pakt troch mocností. Špecifikáciu uvedených mnohostranných medzinárodných zmlúv obsahuje tabuľka 2.

Tabuľka 2. Mnohostranné medzinárodné zmluvy Slovenského štátu.

Table 2. Multilateral international treaties of the Slovak state.

Názov zmluvy	Dátum uzatvorenia	Dátum prístúpenia SŠ	Dátum účinnosti pre SŠ
Madridská dohoda o potlačovaní falošných údajov o pôvode tovaru	14. 4. 1891	18. 9. 1941	28. 7. 1943
Madridská dohoda o medzinárodnom zápise továrnych alebo obchodných známk	14. 4. 1891	10. 6. 1943	28. 7. 1943
Ženevská dohoda pre zlepšenie osudu ranených a chorých v poľných armádach	27. 7. 1929	15. 9. 1939	15. 3. 1940
Ženevská dohoda o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami	27. 7. 1929	15. 9. 1939	15. 3. 1940
Pakt proti Komunistickej internacionále*	25. 11. 1936	25. 11. 1941	25. 11. 1941
Svetový poštový dohovor so záverečným protokolom, vykonávacím poriadkom a ustanoveniami o leteckej doprave listovnej pošty	23. 5. 1939	5. 8. 1941	25. 8. 1941
Dohoda o cenných listoch a cenných škatuliach so záverečným protokolom a vykonávacím poriadkom	23. 5. 1939	5. 8. 1941	25. 8. 1941
Dohoda o poštových balíkoch so záverečným protokolom, vykonávacím poriadkom a ustanoveniami o leteckej doprave poštových balíkov	23. 5. 1939	5. 8. 1941	25. 8. 1941
Dohoda o poštových poukázkach s poriadkom dohody a poštových poukázkach a dodatkom o službe poštových cestovných bonov	23. 5. 1939	5. 8. 1941	25. 8. 1941
Dohoda o poštových prevodoch s vykonávacím poriadkom	23. 5. 1939	5. 8. 1941	25. 8. 1941
Dohoda o poštových príkazoch s vykonávacím poriadkom	23. 5. 1939	5. 8. 1941	25. 8. 1941
Dohoda o predplácaní novín a časopisov poštou s vykonávacím poriadkom	23. 5. 1939	5. 8. 1941	25. 8. 1941
Protokol o prístúpení k Paktu troch mocností	27. 9. 1940	24. 11. 1940	24. 11. 1940
Dohode medzi Slovenskou republikou, Nemeckou ríšou a Maďarským kráľovstvom o účastinnej spoločnosti „Košicko-bohumínska dráha“	15. 11. 1940	x	20. 8. 1941

(pokračování na další straně)

<i>(pokračování z předchozí strany)</i>			
Dohoda medzi Slovenskou republikou, Nemeckou ríšou a Maďarským kráľovstvom o privilegovanej železničnej peážnej preprave cez Engerau (Petržalku) a Bratislavu-Nové Mesto	14. 6. 1941	x	15. 11. 1941
Dohoda medzi Slovenskou republikou, Nemeckou ríšou a Maďarským kráľovstvom o usporiadaní pomerov poisťovne „Star“ v Prahe	12. 8. 1942	x	24. 2. 1943

Nemenej relevantným prejavom začlenenia štátu do medzinárodného spoločenstva je jeho členstvo v medzištátnych organizáciách. Podľa dostupných prameňov sa Slovenský štát stal členom dvoch univerzalistických medzištátnych organizácií: Svetovej poštovej únie (a to pomerne skoro, už 25. 4. 1939) a Medzinárodnej telekomunikačnej únie (Považan 2014, 77) ako aj jednej regionálnej organizácie: Európskej poštovej a telekomunikačnej únie, založenej v r. 1942 (Lyal 2011, 94).

3. SLOVENSKÝ ŠTÁT A JEHO MOCENSKÉ PRESADENIE SA

Prvý prístup ku skúmaniu štátnosti Slovenského štátu môže predstavovať koncepcia najviac zohľadňujúca vyššie uvedené historické fakty. Ide o koncepciu vychádzajúcu z toho, že pre štátnosť nie sú podstatné len tri základné znaky štátu (stále obyvateľstvo, vymedzené územie a nezávislá vláda), ale aj jeho mocenské presadenie sa v medzinárodných stykoch. Štát sa podľa nej nestáva subjektom medzinárodného práva už samotnou skutočnosťou svojej existencie, ale tým, že „svoju štátnosť *díplomatically a mocensky presadí a udrží ju*“ (David, Sladký a Zbořil 2005, 124). Podmienka vzniku medzinárodnoprávnej subjektivity štátov spočívajúca v tom, že štát musí svoju štátnosť presadiť v medzinárodných vzťahoch, a že musí preukázať životaschopnosť nielen na dobu prechodnú, sa podľa niektorých autorov vyvinula v období druhej svetovej vojny, pričom práve situácia Slovenského štátu prispela k jej sformulovaniu (Gábris 2014, 58). Táto podmienka však s prihliadnutím na jej význam pri definovaní štátu vyvoláva nasledujúce otázky:

1. Je trvalosť definičným znakom štátu?
2. Aké obdobie je dostatočné alebo nevyhnutné pre mocenské presadenie sa štátu a pre to, aby bolo možné konštatovať, že štát si svoju štátnosť udržal?
3. Čo vlastne preukazuje, že štát sa už mocensky presadil?
4. Ak má entita mocensky presadzovať svoju štátnosť, neznamená to, že už štátom je?

Ad 1.

Žiadna definícia štátu nestanovuje podmienku minimálneho časového trvania štátu. U niektorých autorov časový aspekt pri vymedzení štátu nenájdeime vôbec a niektorí podmienku trvalosti štátu považujú za veľmi dôležitú a tvrdia, že štát je trvalo existujúcim útvarom (Seidl-Hohenveldern 2001, 131). Ak by sme vychádzali z významu slova trvalosť či trvalý (t. j. neprerušený v čase, nekončiaci), museli by

sme konštatovať, že s prihladením na život medzinárodného spoločenstva a jeho historický a politický vývoj je nepravdepodobné až nemysliteľné, aby každý štát existoval večne. V opačnom prípade by sme na svete za štáty považovali asi iba Egypt, Čínu, Indiu, Japonsko a možno ešte niekoľko málo ďalších príkladov. „Čas je prvkom štátnosti rovnako ako priestor. Stálosť však nie je nevyhnutná pre existenciu štátu ako právneho usporiadania“ (Brownlie 2013, 85). Inak by štátom boli iba útvary, ktoré by nikdy nezanikli. To by znamenalo, že by sme vlastne nemohli ani existujúce štáty označiť za štáty, pretože nemožno vopred vedieť, či a kedy zaniknú, t. j. nebudú potom trvalé, a teda nebudú štátmi. Preto možno súhlasiť s názorom, že štát v zmysle medzinárodného práva existuje, ak je daná triáda prvkov obyvateľstvo, územie a nezávislá moc a jednotka nimi disponujúca je zriaďovaná „s výhľadom na relatívnu trvalosť“ (Fischer a Köck 2004, 111). V dejinách medzinárodného spoločenstva nájdeme aj také situácie, že za štáty v klasickom zmysle slova boli považované i štáty s veľmi krátkym trvaním, ako napríklad Zanzibar (existoval od decembra 1963 do apríla 1964 a dokonca bol členom OSN), Federácia Mali (trvala od 20. 6. 1960 do 20. 8. 1960) či Britský Somaliland (jestvoval od 26. 6. 1960 len do 30. 6. 1960).

Zároveň je potrebné dodať, že ak aj nejaký útvar existuje dlhšiu dobu, povedzme desaťročia, neznamená to, že je automaticky štátom, ale že sa presadil z medzinárodného hľadiska prinajmenšom v tom zmysle, že fyzicky jestvuje (príklad Severo-cyperskej tureckej republiky).

Ad 2.

Tak, ako medzinárodné právo neurčuje minimálny počet obyvateľov štátu a minimálnu rozlohu štátneho územia, tak ani nestanovuje lehotu, v ktorej sa má štát mocensky presadiť alebo počas ktorej si má svoju štátnosť udržať. V medzinárodnom práve nenájdeme žiadne pravidlo, podľa ktorého by sa nejaký útvar stal štátom až po uplynutí nejakej stanovenej doby. Pre vznik štátu je nevyhnutnosťou naplniť tri základné pojmové znaky štátu (tzv. kritériá štátnosti) – účinná zvrchovaná vláda nad určitým územím a na ňom žijúcim stálym obyvateľstvom, pričom dĺžka časového intervalu, v ktorom sa tak stane, je nepodstatná. Za predpokladu, že mocenské presadenie sa štátu bude považované za podmienku štátnosti, správnou odpoveďou na túto otázku bude, že ide o také časové obdobie, v ktorom nastanú okolnosti, ktoré preukazujú mocenské presadenie sa štátu. Z toho vyplýva, že určujúcim nie je samotné plynutie času alebo nejaký časový interval, ale faktické realizovanie štátnosti v medzinárodných vzťahoch rôznymi spôsobmi bez toho, aby si výkon verejnej moci nad územím a obyvateľstvom daného útvaru nárokoval iný štát. „Teda trvalosť nie je kritériom štátnosti v zmysle nevyhnutného atribútu, no môže byť významným dôkazom o disponovaní týmito atribútmi“ (Crawford 2007, 91).

Ad 3.

Medzinárodné právo pojmovo nevymedzuje, čo si máme predstaviť pod mocenským presadením sa štátu a pod udržaním štátnosti. Taktiež autori uvažujúci o tom aspekte štátnosti neponúkajú odpoveď na položenú otázku. Spravidla vychádzajú zo štvrtého predpokladu uvedeného v článku I Montevidejského dohovoru o prá-

vach a povinnostiach štátov z r. 1933, a to spôsobilosti vstupovať do vzťahov s inými štátmi. Ponecháme bokom úvahu, či táto schopnosť je alebo má byť obšiahnutá v treťom znaku štátu (zvrchovaná vláda) alebo predstavuje samostatný prvok. Zrejme je, že ide o vonkajšie vzťahy štátu a nie o mocenské presadenie sa smerom dovnútra štátu. Medzinárodné právo upravuje viacero inštitútov, ktorými (nový) štát realizuje vlastnú štátnosť v medzinárodnom spoločenstve. Najtypickejšie a najčastejšie spôsoby a prejavy tejto realizácie sú uzatváranie bilaterálnych medzinárodných zmlúv, pristupovanie k multilaterálnym zmluvám, nadväzovanie diplomatických stykov a vymieňanie si diplomatických zástupcov s inými štátmi a vstupovanie do medzinárodných vládnych organizácií. Je otázne, do akej miery uskutočňovanie týchto inštitútov v praxi preukazuje mocenské presadenie sa štátu. Postačuje uzatvorenie jednej medzinárodnej zmluvy, nadviazanie diplomatických stykov s jedným štátom či zachovanie vlastnej fyzickej existencie počas nejakej doby na to, aby sa štát mocensky presadil? Za dôkaz splnenia aj tejto podmienky môže byť považované prijatie štátu do OSN, avšak ani to nie je smerodajné, pretože štáty nemajú povinnosť vstúpiť do žiadnej medzinárodnej organizácie. Z toho teda vyplýva, že posúdenie tejto otázky je subjektívne a v prípade štátu závisí od politického postoja k vzniknutej entite.

Ad 4.

Predchádzajúce tri otázky sa týkali pochopenia obsahu a významu podmienky mocenského presadenia štátnosti a jej udržania. Táto štvrtá otázka sa zameriava na logiku, podstatu a zmysluplnosť danej podmienky. Vznik štátu je na rozdiel od vzniku inej (právnickej) osoby v medzinárodnom práve - medzinárodnej vládnej organizácie – faktickou udalosťou a nemusí byť nevyhnutne spojený, aj keď spravidla je, s nejakými právnymi úkonmi. Znamená to, že kým príslušná entita v procese svojho etablovania sa za štát nenaplní všetky znaky štátu, nie je a nebude štátom, a teda svoju štátnosť ani nemôže presadzovať či realizovať. Štátnosť môže predsa realizovať a presadzovať len a výlučne len štát. A ak je štátnosť úspešne medzinárodnopoliticky a medzinárodnoprávne dosiahnutá, znamená to, že ju realizuje a presadzuje štát, a nie kvalitatívne iná osoba/entita/útvár. Dôsledkom toho nevyhnutne je, že na minimálne presadenie sa štátu v medzinárodných stykoch postačuje udržanie si vlastnej existencie. Inak by presadenie sa štátu viac záviselo od iných štátov ako od dotknutého štátu. Na základe toho je potrebné rozlišovať mieru medzinárodnej spolupráce a akceptácie štátu inými štátmi od mocenského presadenia sa štátu.

Sumarizujúc vyššie uvedené odpovede, mocenské presadenie sa štátnosti ako hľadisko hodnotenia existencie či neexistencie štátnosti je polemické prinaajmenšom z dvoch hľadísk. Po prvé, hypotéza „o povinnosti“ štátu mocensky sa presadiť v medzinárodných vzťahoch, ak chce byť štát štátom či subjektom medzinárodného práva, nemá žiadny presný obsah, t. j. neobsahuje objektívne a ani merateľné kritériá, ktoré by aspirant mal naplniť. Preto ani nie je možné tvrdiť, v ktorom okamihu sa vlastne štát (či iná entita) mocensky presadí. Akokoľvek formulované kritériá mocenského presadenia sa vrátane medzinárodnoprávneho uznania či členstva v univerzalistickej medzinárodnej vládnej organizácii sú ľahko

politicky modifikovateľné a zároveň pre svoju vágnosť a všeobecnosť umožňujú, aby útvár, o ktorý ide, vyhlasoval, že sa už mocensky presadil. Niektoré názory uvádzajú, že „[d]o konca roku 1939 sa Slovenská republika etablovala v medzinárodných vzťahoch ako plnohodnotný subjekt medzinárodného práva“ (Mičianik 2003, 10). Aplikujú vyššie uvedené hľadiská na Slovenský štát možno konštatovať nasledovné. Na území Slovenska v skúmanom historickom období fakticky existoval štát vykonávajúci efektívnu správu svojho územia a obyvateľstva, a to v trvaní približne šesť rokov. Tento štát bol nepochybne uznaný približne jednou polovicou vtedajšieho medzinárodného spoločenstva, pričom v určitých obdobiach jeho existencie to boli aj veľmoci z oboch proti sebe stojacich mocenských zoskupení. Tento štát uzatvoril niekoľko desiatok dvojstranných medzinárodných zmlúv, pristúpil k niekoľkým mnohostranným medzinárodným zmluvám, nadväzoval diplomatické styky a konzulárne styky, vymieňal si s inými štátmi vyslancov a konzulov a stal sa členom dvoch do dnešných dní existujúcich univerzalistických medzinárodných vládnych organizácií. Z uvedeného vyplýva, že mnoho faktorov preukazujúcich akceptáciu Slovenského štátu v medzinárodných vzťahoch (najmä do r. 1941 alebo prinajmenšom úplne zjavne do septembra 1939) bolo splnených. A tak jediným zdôvodnením jeho neexistencie ako štátu by podľa hypotézy o medzinárodnoprávnej neexistencii Slovenského štátu z dôvodu jeho mocenského nepresadenia sa v medzinárodných vzťahoch zostával fakt, že po druhej svetovej vojne ďalej neexistoval. Lenže napadlo by niekoho tvrdiť, že Československo nebolo štátom z dôvodu, že po 31. 12. 1992 neexistovalo?

Po druhé, hypotéza, že nový štát musí svoju štátnosť mocensky presadiť, predsa musí znamenať, že takéto mocenské presadzovanie sa v medzinárodnom spoločenstve môže vykonávať iba štát. A teda, ak by sa aj aspirant neúspešne pokúšal o mocenské presadenie sa, aby prejavil svoju štátnosť vonkajším (medzinárodným) spôsobom, neznamená to, že automaticky nedisponuje ani vnútroštátnymi prejavmi svojej štátnosti, t. j. že vôbec nie je štátom, ale znamená to napríklad, že je „len“ štátom medzinárodne neuznaným. Vo vyššie uvedenom kontexte by to potom logicky a nevyhnutne znamenalo, že: (a) Slovenský štát bol štátom nielen s vnútornými, ale aj vonkajšími prejavmi štátnosti, keďže sa chcel mocensky presadiť, robil tomu zodpovedajúce akty a podarilo sa mu to – čo je však v rozpore s podstatou tejto hypotézy aplikovanej na Slovenský štát; alebo, že: (b) Slovenský štát bol štátom len s vnútornými prejavmi štátnosti, keďže sa chcel mocensky presadiť, robil tomu zodpovedajúce akty a nepodarilo sa mu to výlučne z dôvodu jeho skorého zániku – čo je taktiež v rozpore s uvedenou hypotézou, podľa ktorej by mal štát, ktorý sa nepresadil, existovať iba vo svojom vnútornom rozmere ako medzinárodne neuznaný štát, čo nebol prípad Slovenského štátu pre pomerne veľké množstvo medzinárodnoprávných úkonov iných štátov vo vzťahu k Slovenskému štátu. Ak totiž uznal tretí štát Slovenský štát za štát, konal v omyle či donútení? Inak by sme totiž *ex post* interpretovali uznanie od týchto štátov v presne opačnom smere, ako ich tieto štáty v minulosti urobili, a to bez ohľadu na to, či šlo o uznanie *de iure* alebo *de facto*. Z uvedeného vyplýva, že Slovenský štát sa mocensky presadil, a teda bol štátom.

4. SLOVENSKÝ ŠTÁT A TEÓRIE UZNANIA ŠTÁTU

Súčasnú medzinárodnú právo a ani medzinárodnú právo pred druhou svetovou vojnou neupravovalo presný postup či proces vzniku štátu, iba vymedzovalo nevyhnutné podmienky pre existenciu štátu. A tie boli aj vtedy rovnaké ako dnes. Ako uvádza L. Oppenheim, „[p]ravý štát – na rozdiel od kolónií a domínií – je tu vtedy, keď nejaký ľud je usadený na určitom území pod svojou vlastnou zvrchovanou vládou“ (Oppenheim 1924, 112). Naplnenie alebo nenaplnenie týchto podmienok predstavuje výsledok historických (politických) udalostí, čo znamená, že tieto podmienky, inými slovami kritériá štátnosti, majú objektívnu povahu. „*Ostatné štáty sa obmedzujú podľa medzinárodného práva na konštatovanie, či prvky skutočne existujú (zásada efektivity v medzinárodnom práve)*“ (Malenovský 2008, 108). Otázka, či má štát ako osoba v medzinárodnom práve výlučne objektívny charakter a existuje *ipso facto* od okamihu svojho vzniku, alebo podlieha subjektívnemu hodnoteniu už existujúcich subjektov medzinárodného práva, je predmetom úvah teoretikov medzinárodného práva už viac ako storočie. V minulosti v tradičnom medzinárodnom práve platilo, že pre medzinárodnoprávnu subjektivitu nového aktéra bolo nevyhnutné jeho uznanie jestvujúcimi štátmi. Šlo o tzv. konštitutívnu teóriu uznania štátu, ktorej podstata spočíva v tom, že štát ako osobu v medzinárodnom práve nekonštituuju stále obyvateľstvo, vymedzené územie a nezávislá vláda, ale až rozhodnutie už akceptovaných členov medzinárodného spoločenstva vo forme uznania nového štátu. Jedno z najslabších miest tejto teórie predstavuje to, že neurčuje, „*aký stupeň uznania sa požaduje, aby sa štát ‚konštituoval‘. Musí tu byť v medzinárodnom spoločenstve jednomyseľnosť alebo postačuje väčšina, podstatná menšina alebo iba jeden uznávajúci štát*“ (Dixon 2007, 129)? Keďže tieto otázky sú bez odpovede, je zrejme, že s prihliadnutím na politickú povahu uznania štátu táto teória relativizuje koncept štátu ako osoby v medzinárodnom práve, pretože neexistuje povinnosť štátov uznať entitu spĺňajúcu znaky štátu za štát. V minulosti „[p]oužívaním inštitútu kolektívneho uznania štátov (ktorý pretrval až do začiatku 20. storočia) členovia medzinárodného spoločenstva regulovali podľa vlastnej úvahy počet jeho plnohodnotných členov“ (Vršanský, Valuch a kol. 2012, 34). L. Oppenheim, zástanca tejto teórie, ešte v dvadsiatych rokoch 20. stor. tvrdil, že „[š]tát je a stáva sa medzinárodnou osobou len a výlučne len uznaním“ (Oppenheim 1924, 119), hoci výslovne uvádzal, že v internacionalistike sú aj reprezentanti iného názorového prúdu. Ten predstavuje deklaratórna teória uznania štátu, podľa ktorej status štátu ako osoby v medzinárodnom práve neurčuje jeho uznanie inými štátmi, ale samotné medzinárodné právo vymedzením kritérií štátnosti a skutočnosť, či sú tieto kritériá dosiahnuté. V prípade, že áno, uznanie iba deklaruje, že štát už existuje a disponuje právami a povinnosťami vyplývajúcimi z takéhoto postavenia. Deklaratórnu teóriu uznania v medzivojnovom období nenájdeme vyjadrenú iba v časti doktríny vtedajšieho medzinárodného práva, ale aj v aplikáčnej praxi v prípade Arbitráže Tinoco z r. 1923 (Veľká Británia proti Kostarike, 1 RIAA 369), alebo v súdnej praxi štátov vo Východnej a Strednej Európe, ktoré „*považovali svoje štáty za vzniknulé na základe faktického vyhlásenia nezávislosti a nie jednoducho za výsledok mierových zmlúv. Triebunál v jednom prípade poukázal*

na to, že uznanie Poľska vo Versaillskej zmluve bolo len deklarováním stavu existujúceho samým sebou“ (Shaw 2004, 371).

Vyššie uvedené hľadiská sú relevantné z dôvodu ich použitia na Slovenský štát a jeho uznanie, a to v zmysle rozhodnutia o tom, ktorá teória má byť aplikovaná vzhľadom na príslušné historické obdobie. Konštitutívna teória bola prevažujúcou do prelomu 19. a 20. stor. No ak by sme ju aj akceptovali ako východisko, potom by sme museli konštatovať, že Slovenský štát bol uznaný približne jednou polovicou vtedajšieho medzinárodného spoločenstva. Ak by sme zúžili výber štátov iba na európske, tak konštatujeme, že Slovenský štát bol uznaný približne 4/5 vtedajších európskych štátov. Znamenal by takýto rozsah uznania to, že Slovenský štát bol kooptovaný za člena medzinárodného spoločenstva? S prihliadnutím na fakt, že nemožno identifikovať pravidlo, podľa ktorého by sa entita stala štátom až okamihom uznania posledným existujúcim plne medzinárodne uznaným štátom (čo by automaticky malo ten význam, že každý jestvujúci štát má právo veta pri rozhodovaní o subjektivite nového aktéra), bolo by správnym záverom tvrdenie, že podstatná miera uznania zo strany medzinárodného spoločenstva je postačujúca. Za takúto mieru možno cca 80 % štátov považovať dozaista a cca 50 % veľmi pravdepodobne. Teda, ak by sme – čisto teoreticky a hypoteticky – aplikovali na Slovenský štát konštitutívne účinky uznania štátu, konštatovali by sme:

1. za predpokladu podmienky podstatnej menšiny alebo akéhokoľvek počtu uznávajúcich štátov, že Slovenský štát bol štátom, a to z dôvodu jeho konštituovania ako subjektu medzinárodného práva úplne nesporne počtom štátov predstavujúcich približne 40 % vtedajšieho medzinárodného spoločenstva (24 až 27 štátov zo 62 štátov),
2. za predpokladu podmienky absolútnej väčšiny alebo všetkých uznávajúcich štátov, že Slovenský štát nebol štátom, a to z dôvodu, že dosiahol nanajvyš 50 % uznanie (ak by sme uvažovali s najvyšším počtom uznaní zo strany 31 zo 62 štátov).

V slovenskej a českej vede medzinárodného práva je ustáleným názorom, že vznik štátu ako subjektu medzinárodného práva je od začiatku 20. stor. rozhodnou deklaratória teória. Podľa nej uznanie nevytvára štát ako subjekt medzinárodného práva, ale predstavuje dôkaz o tom, že príslušná entita podľa uznávajúceho štátu splnila podmienky pre to, aby bola štátom. Pre jej použitie vo vzťahu k Slovenskému štátu platí, že ak prinajmenšom 24 štátov sveta vyhlásilo uznaním *de iure* (t. j. úplným a neodvolateľným právnym uznaním), že Slovenský štát považujú za subjekt medzinárodného práva, znamená to, že tieto štáty konštatovali naplnenie kritérií štátnosti a akceptovali Slovenský štát ako člena medzinárodného spoločenstva. O čosi iný význam malo uznanie *de facto* urobené tromi štátmi (UK, Francúzskom a Belgickom), keďže ním došlo síce k uznaniu existencie nového štátu, avšak toto nemalo za následok priznanie plnej medzinárodnoprávnej spôsobilosti. Vo všeobecnosti platilo, že uznanie *de facto* bolo podmienené politickými faktormi, a to napríklad vtedy, keď „u uznávajúceho štátu chýba presvedčenie o trvácnosti nového štátu“ (Kol. 1958, 59). Bez ohľadu na dôvody takéhoto rozhodnutia uvedených troch štátov, aj ich uznania deklarovali, že nimi uznávaný útvar je štátom.

Možno súhlasiť s názorom, že „[č]ím zložitejšie je posúdenie územného útvaru ako štátu a čím silnejšie pochybnosti existujú o kvalite štátu, tým väčší význam má v medzinárodnom spoločenstve uznanie za štát“ (Herdegen 2013, 76). V medzinárodnom práve ani pred druhou svetovou vojnou neexistovala povinnosť štátov reagovať na vznik nového štátu uznaním alebo neuznaním. Uznanie štátu vždy bolo a je dobrovoľným politickým aktom uznávajúceho štátu, pričom medzinárodné vzťahy poznajú prípady odmietania uznania štátu i prípady uznania útvaru, ktorý ešte v čase uznania nenaplnil znaky štátnosti. Pokiaľ by bol Slovenský štát uznaný len Nemeckou ríšou a jej spojencami, bolo by hodnotenie tohto stavu jednoduchšie, a to ako výsledok jednostranného a silno politicky determinovaného záujmu jedného štátu alebo veľmi malej časti medzinárodného spoločenstva na presadení štátnosti nového útvaru s cieľom využiť ho na realizáciu príslušných mocenských plánov. Keďže k uznaniu Slovenského štátu došlo aj zo strany štátov tvoriacich protipól Osi (najmä Francúzsko, UK a ZSSR) a zo strany neutrálnych štátov, miera uznania Slovenského štátu naznačuje až potvrdzuje, že šlo o štát. Taktiež netreba zabúdať na to, že odmietnutie uznania nemusí mechanicky znamenať „*popieranie jestvovania štátu ako medzinárodného subjektu, ale len to, že [pozn. uznávajúci štát] nemá k nemu priateľský vzťah a že nevykonáva v záujme jeho nič, k čomu ho nezáväzuje medzinárodné právo*“ (Pallieri dle Ďurčanský 1954, 251) – teda neuznanie nie je automaticky popretím medzinárodnoprávnej existencie štátu, ale môže byť prejavom nezáujmu, nesúhlasu alebo nesympatie. „*Absencia uznania nemusí spočívať na žiadnom právnom základe, nemusí ísť o pokus spochybníť právnu otázku štátnosti ako takej*“ (Brownlie 2013, 99). Z toho vyplýva, že kým neuznávajúci štát neuvedie dôvody, pre ktoré neuznal dotknutý vzniknutý štát, nemožno postoj uznávajúceho štátu analyzovať a dokonca z chýbajúceho uznania čokoľvek vyvodiť. Teda približne 30 vtedajších štátov sveta, ktoré Slovenský štát neuznali, nemuseli zastávať názor, že Slovenský štát nie je štátom.

Aj napriek aplikovaniu deklaratórnej teórie uznania na Slovenský štát môže otázka štátnosti a medzinárodnoprávnej subjektivity Slovenského štátu zostávať sporná, a preto je potrebné prihliadať nielen na uznanie tohto štátu inými štátmi, ale zaoberať sa otázkou, či Slovenský štát spĺňal kritériá štátnosti a bol k dátumu svojho vzniku, resp. v nasledujúcom období naozaj štátom.

5. SLOVENSKÝ ŠTÁT A KRITÉRIÁ ŠTÁTNOSTI

Vo vzťahu k prvým dvom pojmovým znakom štátu nebýva sporným, že Slovenský štát už v čase svojho vzniku disponoval stálym obyvateľstvom a štátnym územím, hoci do značnej miery v oklieštenom rozsahu v porovnaní s počtom obyvateľov a rozlohou územia Slovenska v Československej republike. Podstatou tretieho znaku je nezávislosť vlády, a to nezávislosť jednak formálna a jednak faktická, ktorých existenciu či neexistenciu vo vzťahu k Slovenskému štátu možno skúmať prostredníctvom ich aplikácie na základe výkladu ich významu britským internacionalistom J. Crawfordom, autorom uznávaného diela o vzniku štátov. V ňom tento autor formálnou nezávislosťou označuje stav, kedy sú právomoci vlády na určitom území zverené samostatným orgánom daného štátu (tzv. výlučná právomoc) a nezávislosťou faktickou zasa stav, kedy sú skutočné vládne funkcie v rukách daného štátu

aspoň v minimálnom stupni na to, aby sa tento dal kvalifikovať ako nezávislý, pričom faktická nezávislosť je vždy relatívnou a jej hodnotenie je vecou politiky (Crawford 2007, 67 a 72).

Z hľadiska formálnej nezávislosti boli pomery vo vnútri Slovenského štátu usporiadané tak, že žiadny iný štát nebol oprávnený vykonávať na slovenskom území vládné funkcie bez predchádzajúceho súhlasu orgánov Slovenského štátu. Slovenský štát/Slovenská republika „*bola nositeľom všetkých formálnych atribútov vnútornej a medzinárodnoprávnej suverenity*“ (Vojáček a Schelle 2007, 291). Zrejmyými dôkazmi o štátnosti (a formálnymi kritériami nezávislosti) sú podľa I. Brownlieho výkonné a ďalšie orgány, riadenie zahraničných vzťahov entity jej vlastnými orgánmi, vlastný súdny a právny systém a najmä vlastné právo o štátnom občianstve (Brownlie 2013, 82). Ako uvádza J. Crawford, formálnu nezávislosť neodstraňuje množstvo situácií, ktoré na druhej strane môžu narušovať faktickú nezávislosť (Crawford 2007, 67–71). Aplikujúc tieto situácie na Slovenský štát, právo Nemeckej ríše zriaďovať v západnej časti Slovenského štátu vojenské objekty či zmluvný záväzok Slovenského štátu viesť svoju zahraničnú politiku v úzkej zhode s nemeckou vládou formálnu nezávislosť Slovenského štátu neodstránili. Druhú dôležitú skupinu tvoria situácie, ktoré odstraňujú faktickú nezávislosť (často bez dosahu na formálnu nezávislosť). Ide o podstatnú protiprávnosť vzniku štátu, o entity vytvorené pod vojenskou okupáciou a o podstatnú vonkajšiu (cudziu) kontrolu štátu, pod ktorou rozumieme okrem iného tzv. bábkové štáty a bábkové vlády (Crawford 2007, 74–88).

Vzhľadom na vývoj v Československu v pomníčovskom období je zrejmé, že v prípade Slovenského štátu možno vylúčiť vytvorenie štátu v dôsledku vojenskej okupácie, avšak do úvahy prichádza skúmanie, či v procese vzniku Slovenského štátu (ne)došlo k podstatnej protiprávnosti z pohľadu medzinárodného práva a či (ne)bol Slovenský štát bábkovým štátom.

Odpoveď na prvú otázku závisí od toho, či takéto kritérium možno aplikovať aj na vznik štátu v roku 1939 a či možno identifikovať nejaké základné pravidlo medzinárodného práva, ktoré bolo vznikom Slovenského štátu porušené. V tradičnom medzinárodnom práve bol vznik štátu posudzovaný z hľadiska princípu efektivity: ak boli splnené všetky podmienky štátnosti a príslušné územie s príslušným obyvateľstvom bolo pod účinnou kontrolou a správou nezávislej vlády, došlo k vzniku nového štátu. Problém súladnosti procesu vzniku štátu s medzinárodným právom nevystával, pretože nebolo žiadnych pravidiel medzinárodného práva, ktoré by tým mohli byť dotknuté. Zmena nastáva v dôsledku vzniku princípu zákazu použitia sily alebo hrozby silou v medzinárodných stykoch ako základného piliera súčasného všeobecného medzinárodného práva. Je nepochybným, že uvedený princíp v podobe, v akej ho poznáme dnes, je súčasťou medzinárodného práva od r. 1945. Podľa rozsudku Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu z 1. 10. 1946 bolo použitie ozbrojenej sily (útočná vojna) v rozpore s medzinárodným právom už pred začiatkom druhej svetovej vojny. O hrozbe silou z pohľadu vtedajšieho medzinárodného práva však označený rozsudok neobsahuje žiadnu výslovnú zmienku. „*Podľa názoru Tribunálu slávnostné zrieknutie sa vojny ako prostriedku štátnej politiky nevyhnutne zahŕňa predpoklad, že takáto vojna je podľa medzinárodného práva protiprávnou*“ (International Military Tribunal (Nuremberg) 1946, 53). Ak má byť

zrieknutie sa vojny ako prostriedku štátnej politiky zmysluplným pravidlom, malo by zahŕňať nielen zrieknutie sa uchýlenia k vojne, ale aj zrieknutie sa hrozby vojnou. Existenciu takéhoto pravidla však v medzinárodnom práve v r. 1939 preukázať nemožno. Z pohľadu vzniku Slovenského štátu je relevantná otázka hrozby silou a nie použitia sily. Je neodskripiteľným faktom to, že zo strany nemeckých predstaviteľov voči slovenským dochádzalo pred vyhlásením samostatnosti Slovenského štátu k presvedčaniu, navádzaniu a tlaku na takýto postup či k vyslovovaniu želaní a podpory slovenskej štátnosti. Skôr takýmito výrazmi ako priamou hrozbou sily opisujú postoje Tretej ríše vo vzťahu k slovenským predstaviteľom počas niekoľkých mesiacov pred 14. 3. 1939 historici (Tulkisová a Nižňanský 2014, 41–51 alebo Bystrický 2014, 374–420), ale napríklad aj rozsudok Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu z 1. 10. 1946.

V tejto súvislosti je potrebné ešte zmieniť tzv. Stimsonovu doktrínu z r. 1931, podľa ktorej nemožno uznať žiadnu územnú zmenu, situáciu alebo zmluvu vzniknutú v dôsledku protiprávneho konania vrátane protiprávneho použitia ozbrojenej sily, čo by presne korešpondovalo téze, že podstatná protiprávnosť pri vzniku štátu má za následok eliminovanie skutočnej nezávislosti daného štátu. Stimsonova doktrína bola formulovaná USA ako reakcia na vytvorenie Mandžuska Japonskom, avšak do konca druhej svetovej vojny sa jej obsah nepresadil ako pravidlo medzinárodného práva, keďže došlo k uznaniu anexie Etiópie Talianskom (UK tak spravilo dokonca *de iure*; Malanczuk 1999, 152), „prevzatia“ Československa Nemeckom či anektovania troch pobaltských štátov a Besarábie Sovietskym zväzom (Shaw 2004, 391). Niektoré štáty zastávajúce názor, že nový štát nesmie porušiť základné pravidlá života medzinárodného spoločenstva, začali teda od 30. rokov 20. stor. odopierať uznanie dokonca aj takým novým štátom, ktoré nesporne ovládali obyvateľstvo a územie (Cassese 2005, 75). Zaujímavosťou je, že základnú myšlienku uvedenej doktríny o neuznaní obsahuje sovietska nóta nemeckému veľvyslancovi v Moskve z 18. 3. 1939, v ktorej je uvedené, že okupácia českých krajín nemeckými oddielmi a z toho vyplývajúce akcie nemeckej vlády sú svojvoľné, násilné a útočné, že obdobný charakter majú zmeny v stave Slovenska podriadeného Nemecku, a že sovietska vláda nemôže uznať včlenenie českých krajín a v tej či onej forme i Slovenska do Nemeckej ríše za právoplatné a súladné s medzinárodným právom, spravodlivosťou a zásadou sebaurčenia národov (Tomko a Kopšo 1974, 40–41). Paradoxným je, že neskôr ZSSR stanovisko zmenil a Slovenský štát uznal.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že spôsob vzniku Slovenského štátu nebol v rozpore s vtedajším medzinárodným právom.

Druhou otázkou je, či bol Slovenský štát bábkovým štátom. Pod pojmom bábkový štát rozumieme „*formálneho suveréna pod efektívnou zahraničnou kontrolou obzvlášť v prípade, kedy je vytvorenie bábkového štátu mienené ako pláštik pre ilegality*“ (Crawford 2007, 78). Zahraničná kontrola je pomerne zložito uchopiteľný pojem. K tomu, aby spochybnila otázku štátnosti, by mala byť takou intenzívnou, že „*potláča rozhodovací proces entity v širokom spektre záležitostí vysokej politiky, a to systematicky a ustavične*“, pričom rôzne formy politického a ekonomického vydlania slabších štátov spravidla zostávajú nepovšimnuté alebo môžu byť vnímané ako „*radý*“ (Brownlie 2013, 82). Vznik bábkových štátov často nastáva v dôsledku použitia sily alebo jej hrozby. Pre to, aby bolo možné označiť nejaký útvar za

bábkový štát, treba okrem hrozby či použitia cudzej sily zohľadniť nasledovné faktory: protiprávny vznik, vnútenie entity väčšine obyvateľstva a odmietnutie entity obyvateľstvom, podriadenie entity cudziemu rozhodovaniu a obsadenie významných mocenských pozícií príslušníkmi kontrolujúceho štátu (Crawford 2007, 80–81). Častými príkladmi bábkových štátov uvádzanými z obdobia druhej svetovej vojny sú Mandžusko, Chorvátsko a Slovenský štát. Pre zaujímavosť, v citovanom diele J. Crawford venuje každému z prvých dvoch príkladov analýzu v rozsahu jednej strany, pričom Slovenský štát spomína na necelých štyroch riadkoch slovami, že šlo o formálne nezávislú časť Československa pod nemeckou ochranou s určitým stupňom uznania, o ktorého bábkovom charaktere môže byť málo pochybností (Crawford 2007, 79). Vyššie uvedená stručnosť a chýbajúca podrobnejšia analýza štátnosti Slovenského štátu/Slovenskej republiky má podľa nášho názoru dva podstatné dôvody: k vzniku tohto štátu nedošlo použitím vojenskej sily a miera vplyvu Nemecka na tento štát bola (značne) nižšia ako v prípade vplyvu Nemecka na Nezávislý štát Chorvátsko či Japonska na Mandžusko.

„Slovenský štát vznikol pred počiatkom druhej svetovej vojny a jeho vznik na rozdiel od vzniku Československa nesúvisel ani s priebehom vojnového konfliktu, ani s vojenským víťazstvom či porážkou, ani s občianskou vojnou. Slovenský štát vznikol bez boja, pokojnou, mierovou cestou“ (Petruf 2012, 77). Na druhej strane nemožno ignorovať udalosti bezprostredne predchádzajúce vyhláseniu Slovenského štátu, najmä nátlak nemeckých predstaviteľov na slovenských predstaviteľov (nielen A. Hitlera na J. Tisu). Z dôvodu nedostatku aktívnej vôle poslancov snemu a nedostatku jeho právomoci rozhodnúť o nezávislosti Slovenského štátu ako samostatného subjektu medzinárodného práva niektorí autori tvrdia, že „vyhlásenie Slovenského štátu teda možno kvalifikovať ako konanie v stave nutnej obrany a krajnej núdze, z donútenia medzinárodnopolitickými okolnosťami“ (Švecová a Gábriš 2009, 156). V tomto rozmere možno vznik Slovenského štátu vnímať tak, že k nemu došlo okrem iného (teda nie iba výlučne) v dôsledku zrejmeho tlaku vonkajších okolností, avšak bez toho, aby šlo o výsledok nejakej priamej hrozby ozbrojenou silou. Z ďalších hľadísk vymedzujúcich bábkový štát boli v prípade Slovenského štátu splnené vznik protiprávnou cestou (nie z hľadiska medzinárodného práva, ale z hľadiska vnútroštátneho československého práva, ktoré neumožňovalo vtedajšiemu slovenskému parlamentu rozhodnúť o samostatnosti a nezávislosti Slovenska) a podriadenie sa Slovenského štátu cudziemu vplyvu (najmä z dôvodu uzatvorenia Zmluvy o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom ako aj ďalších zmlúv hlavne vojenskej a hospodárskej povahy, vykonaním zmien vo vláde v júni 1940 po intervencii z nemeckej strany či postoja k tzv. židovskej otázke). Otázka vnútenia samostatného slovenského štátu domácejmu obyvateľstvu závisí od uhla pohľadu. Snem Slovenskej krajiny, ktorý rozhodol o vzniku štátu, síce vzišiel z volieb, no na základe jednotnej kandidátnej listiny. Ďalšie udalosti po 14.3.1939 nasvedčujú tomu, že Slovenský štát/Slovenská republika bola väčšinou obyvateľstva skôr akceptovaná ako odmietaná. Obdobný problém vyvstáva pri hodnotení toho, či Slovenské národné povstanie predstavuje prejav odporu voči štátu ako takému alebo iba voči jeho politickému režimu. Čo sa týka zastávania významných oficiálnych mocenských pozícií Slovenského štátu nemeckými príslušníkmi, k tomu nedošlo. Boli však zriadené pozície tzv. poradcov

(beraterov), prostredníctvom ktorých dochádzalo k priamejšiemu a bezprostrednejšiemu prenikaniu nemeckého vplyvu na politiku Slovenského štátu.

Vysloviť konečné a jednoznačné stanovisko ohľadom faktickej nezávislosti mnohých štátov je zložité. Rovnako je to v prípade Slovenského štátu. Prvý rozmer problému je medzinárodnoprávny: (a) kritériom štátnosti je síce nezávislosť, avšak táto už nemá presné normatívne vyjadrenie, resp. hladiská, podľa ktorých by bola nezávislosť vyjadriteľná alebo merateľná; (b) internacionalisti a prax štátov predovšetkým v minulosti, určite aj v období pred druhou svetovou vojnou, za štáty ako subjekty medzinárodného práva považovali aj entity, ktoré nemali úplnú faktickú nezávislosť – šlo napríklad o protektoráty alebo tzv. závislé štáty. Ako uvádza I. Brownlie, o závislý štát ide aj vtedy, ak „*štát, ktorý v skutočnosti trpí zásahmi iného štátu a politicky môže byť ‚klientskym‘ štátom, ale kvantitatívne nie je pod úplnou a stálou kontrolou ‚patróna‘*“ (Brownlie 2013, 83). Aj z toho vyplýva, že faktická nezávislosť nie je posudzovaná reštriktívne či príliš prísne, pretože inak by entita s takouto mierou (ne)závislosti nemohla byť štátom. Napokon, výraz bábkový štát v sebe zahŕňa to, že ide o štát, čo evokuje, že minimálne kritériá pre nezávislú vládu spĺňa aj takáto entita, pretože inak by nebola označená za štát (hoci bábkový). Druhý rozmer problému reprezentuje medzinárodnopolitické hľadisko vnímania faktickej nezávislosti, t. j. posudzovanie faktickej nezávislosti inými štátmi a následná ich reakcia v podobe existencie alebo neexistencie spolupráce či vôbec komunikácie s dotknutým štátom. Pre porovnanie situácie Slovenského štátu možno spomenúť prípad Nemeckej demokratickej republiky (ďalej len „NDR“), ktorá nebola sprvu západnými štátmi uznaná a nebola nimi považovaná za nezávislý štát aj z dôvodu nedostatku politickej nezávislosti svojej vlády a z dôvodu, že bola pod praktickou sovietskou kontrolou – avšak po uzatvorení Štvorstrannej dohody o Berlíne z 3. 9. 1971 došlo k zmene tohto postoja vrátane uznania NDR a jej prijatia do OSN, hoci je viac ako otáznne, či sa politické vzťahy medzi NDR a ZSSR podstatne zmenili (Warbrick 2006, 240). Obdobnou z hľadiska miery faktickej nezávislosti bola situácia štátov tzv. Východného bloku do roku 1989 vrátane Československa (najmä po 21. auguste 1968). Šlo o štáty medzinárodne uznané, hoci mali politicky obmedzenú faktickú nezávislosť. Azda najmladším a nemenej komplikovaným príkladom zo súčasnosti je Kosovo, najmä počas prvých rokov po vyhlásení nezávislosti 17. 2. 2008, keďže okrem samosprávnych kosovských orgánov verejnú moc v Kosove dlho vykonávali aj inštitúcie medzinárodnej správy Kosova. Možno v prípade, ak by bolo Valné zhromaždenie OSN na návrh Srbska formulovalo inak otázku pre Medzinárodný súdny dvor OSN týkajúcu sa vyhlásenia nezávislosti Kosova, mali by sme dnes jasnejšie nielen v postavení tohto útvaru vo vzťahu ku kritériám štátnosti, ale aj k problému samotného vzniku štátu v medzinárodnom práve vo všeobecnosti. Medzinárodný súdny dvor OSN totiž v posudku Súlad jednostranného vyhlásenia nezávislosti Kosova s medzinárodným právom z 22. 7. 2010 uviedol, že predmetom konania nie je okrem iného otázka, či „*Kosovo dosiahlo alebo nedosiahlo štátnosť*“ (International Court of Justice 2010a, 24). Podľa J. Crawforda je značná miera uznania silným dôkazom štátnosti a absencia uznania zasa dôkazom o opaku, pričom „*všeobecné uznanie môže mať tiež nápravný účinok vo vzťahu k nedostatkom v spoločnosti, ktorým nový štát vznikol*“ (International Court of Justice 2010b, 48). Ak má

všeobecné medzinárodné uznanie spôsobilosť negovať jeden spôsob odstránenia faktickej nezávislosti (t. j. podstatnú protiprávnosť pri vzniku nového štátu), musí mať obdobný nápravný účinok aj v prípade iného spôsobu odstránenia faktickej nezávislosti nového štátu, t. j. podstatnej cudzej kontroly štátu. Keďže Slovenský štát nedosiahol všeobecnú mieru svojho uznania vtedajším medzinárodným spoločenstvom, nemožno vysloviť jednoznačný záver o tom, že bol všeobecne považovaný za fakticky nezávislý štát. Na druhej strane miera jeho uznania zasa vylučuje jednoznačný záver o tom, že vôbec nebol štátom.

6. SLOVENSKÝ ŠTÁT A KONTINUITA ČESKOSLOVENSKA

S otázkou existencie Slovenského štátu býva často spájaná koncepcia o povojnovej kontinuite predvojnového Československa. Súvisí to s rôznymi pohľadmi na Slovenský štát a jeho trvanie. Názory sú v zásade tri: (a) Slovenský štát v roku 1945 nezanikol ani v dôsledku úplnej vojenskej porážky s ohľadom na existenciu slovenských diplomatických misií v zahraničí a posledný dekrét prezidenta o zriadení zastupiteľského zboru (Jančok 2015) či z dôvodu, že uznanie Slovenského štátu nemožno odvolať a naďalej existuje orgán poverený predsedníctvom Snemu Slovenskej republiky podľa čl. 37 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky dočasným vedením vládnych vecí, a to Slovenský oslobodzovací výbor (Ďurčanský 1954, 250–258), (b) Slovenský štát existoval až do kapitulácie slovenskej vlády 8. 5. 1945 do rúk predstaviteľov americkej armády v rakúskom Kremsmünsteri (Letz 2000, 210), (c) Slovenský štát medzinárodnoprávne neexistoval z dôvodu kontinuity Československa v dôsledku neplatnosti Mníchovskej dohody a všetkých s ňou súvisiacich aktov vrátane vyhlásenia samostatnosti Slovenského štátu.

Argumentácia zástancov prvého názoru o trvaní Slovenského štátu aj po máji 1945 je veľmi podobná základnej téze E. Beneša o trvaní Československa počas druhej svetovej vojny. Bolo by možné rozsiahlo analyzovať tento názorový prúd, avšak s prihliadnutím na vývoj po r. 1993 a jednoznačné stanovisko súčasnej Slovenskej republiky pred jej vznikom 1. 1. 1993 a po jej vzniku, že nie je pokračovateľom Slovenského štátu a ani nenadväzuje na tradíciu tohto štátu, by to bolo nadbytočné. Teda s uvedeným názorom nemožno súhlasiť, pretože Slovenský štát zanikol fakticky i právne a nemá nástupnícky štát a ani pokračovateľa, t. j. štát, ktorý by bol s ním identický.

Hodnotenie druhej názorovej línie nezávisí paradoxne od analýzy významu kapitulácie akto, ktorý bol svojím spôsobom unikátny a do značnej miery z obsahového hľadiska polemický,⁷ ale od hodnotenia skutočnosti, či Slovenský štát existoval ako štát. Vo svojej podstate možno otázku položiť tak, či v máji 1945 na území Slovenska zanikol štát alebo iný útvar. Je totiž nepochybné, že po máji 1945 neexistovala žiadna vláda Slovenského štátu a obyvateľstvo Slovenska a slovenský národ sa pripojili k obnovenému Československu, z čoho je zrejmé, že Slovenský

⁷ Kapitulácia bola urobená do rúk predstaviteľov armády, ktorá neobsadila územie Slovenska, neobsahuje vojenskú kapituláciu a predseda vlády ňou podrobuje seba a svoju rodinu, členov svojej vlády a ich rodiny a vládnu politiku veliacemu generálovi XX. korpu III. Americkej armády s tým, že prosí o ochranu pre celú „slovenskú kolóniu“ v Kremsmünsteri a pre spolurodákov na územiach obsadených spojeneckými armádami.

štát ako entita fyzicky zanikol. Otázka, či moment konca Slovenského štátu predstavuje kapitulácia z 8. 5. 1945 alebo nejaký skorší akt (opustenie územia Slovenska členmi slovenskej vlády) či neskorší akt (súhlas J. Tisu s kapituláčnym aktom), je sekundárnou.

Autorom a zanieteným zástancom tretieho postoja bol E. Beneš, v poradí druhý československý prezident, ktorý sa podľa abdikáčného listu z 5. 10. 1938 dobrovoľne vzdal tejto funkcie, odletel do Londýna (neskôr do Chicaga) a zablahoževal neskoršiemu prezidentovi E. Háchovi k zvoleniu do funkcie 17. 11. 1939. Postavenie E. Beneša ako súkromnej osoby a nie ako predstaviteľa výkonnej moci Československa konštatovala v máji 1939 Rada Spoločnosti národov, ktorá uznesením odmietla jeho podnet na prerokovanie otázky likvidácie Československa (League of Nations 1939, 249). Faktom je, že po 15. 3. 1939 s výnimkou niekoľko málo zastupiteľských úradov v zahraničí (napríklad v Londýne, Washingtone či Moskve) nejestvovali žiadne československé orgány. Z dobovej korešpondencie medzi predstaviteľmi UK a USA a E. Benešom vyplýva, že československé vyslanectvá tieto štáty nepožadovali uzatvoriť z dôvodu, že rešpektujú kontinuitu Československa aj po jeho fyzickom zániku, ale z dôvodu, že ide o prejav ich protestu proti zmenám spôsobeným v Československu nacistickým Nemeckom, ktoré považovali za porušenie Mníchovskej dohody. Formovanie inštitúcií československého zahraničného odboja začalo až 17. 10. 1939 v Paríži vytvorením Československého národného výboru, ktorý bol postupne uznaný Francúzskom, UK, Novým Zélandom, Juhoafrickou republikou a Austráliou, avšak bez toho, aby bol považovaný za reprezentanta československého štátu. Prejavom toho bola skutočnosť, že jej členovia „*nedostali pozvanie na schôdzu Zhromaždenia a Rady Spoločnosti národov ani k rozšíreniu Najvyššej spojeneckej vojnovnej rady*“ (Vojáček a Schelle 2007, 303). Až v dôsledku zmien v priebehu druhej svetovej vojny sa inštitúciám tzv. dočasného štátneho zriadenia vytvoreným Československým národným výborom postupne začalo dariť presadzovať sa ako československá exilová vláda a boli v tomto postavení uznané Spojencami. Rovnako úspešnou sa stala snaha E. Beneša o presadenie toho, že jeho mandát prezidenta neskončil, a že naďalej vykonáva funkciu československého prezidenta. Základnou myšlienkou uvedeného bola koncepcia kontinuity tzv. dočasného štátneho zriadenia s predvojnovým (predmníchovským) Československom. Šlo o legitímne snaženie, keďže otázka kontinuity (identity) štátu prichádza do úvahy jednak v prípade, ak v štáte dočasne neexistujú najvyššie štátne orgány a štátnu moc reprezentujú akty miestnych orgánov štátnej moci, a jednak v prípade násilných zmien pomerov v štáte (Outrata 1960, 111–112), čo v prípade okupácie Čiech a Moravy nepochybne nastalo. Čo je zarážajúce, v učebniciach medzinárodného práva verejného od slovenských a českých internacionalistov nenachádzame ani stručný pohľad na tému kontinuity Československa, hoci prípady iných štátov niekedy zmieňované sú (napríklad Etiópia, Albánsko, Rakúsko, Nemecko).

Ak aj prijmeme ústrednú tézu tejto koncepcie o neplatnosti Mníchovskej dohody a všetkých následných aktov, stále platí, že vznik štátu je v prvom rade historickou (faktickou) udalosťou. Vznik štátu sám o sebe nemôže byť neplatný. Štát sa nekreuje na základe právneho aktu, ale na základe faktických okolností a vlastnej fyzickej existencie. Taktiež pre to, aby Československo po druhej svetovej vojne znova začalo vykonávať zvrchovanosť nad svojím územím a obyvateľstvom, potre-

bovalo vytvoriť štruktúru vlastných orgánov štátnej moci a túto prostredníctvom nich realizovať. Preto sa vo vede medzinárodného práva možno stretnúť s názorom o obnovení Československa s výslovným uvedením, že k nemu došlo až po druhej svetovej vojne (Šumilov 2007, 42). Spomenúť možno názor uznávaného talianskeho internacionalistu A. Casseseho, podľa ktorého podstata existencie tzv. vlád v exile počas druhej svetovej vojny, t. j. koncepcia kontinuity štátu, spočíva v tom, že ide o „*politicky motivovanú právnu fikciu*“, pri ktorej „*prežitie*“ štátu je zaručené nádejou na znovuzískanie kontroly nad pôvodným svojím územím (Cassese 2005, 73). Nemenej zaujímavým je jeho výpočet tzv. vlád v exile v Londýne reprezentujúcich Poľsko, Nórsko, Holandsko, Belgicko, Luxembursko, Južosláviu a Grécko (teda Československo neuvádza a ani sa k nemu osobitne nevyjadruje). Pravdepodobne z toho dôvodu, že Československý národný výbor nebol v skutočnosti z Prahy do exilu odídenu vládou, ale novou štruktúrou snažiacou sa reprezentovať Čechov a Slovákov v dobe neexistencie spoločného štátu a neskôr sa presadzujúcou spolu s ďalšími inštitúciami ako legitímny orgán na výkon štátnej moci na území fakticky neexistujúceho Československa.

V otázke kontinuity (identity) štátu je potrebné rozlišovať, o akú situáciu ide. Prípady zásadných ústavných zmien, zmien politických režimov, revolúcií či prevratov je potrebné odlišiť od situácií okupácie alebo anexie iným štátom či zmien týkajúcich sa štátneho územia alebo obyvateľstva. Prvá skupina prípadov patrí do sféry vnútorných záležitostí daného štátu a nemá žiadne vonkajšie účinky vo vzťahu k subjektivite štátu či jeho medzinárodnoprávnej povahe – pôjde stále o jeden a ten istý štát. Druhá skupina prípadov predstavuje zložitejšiu problematiku. Nami skúmaná téma patrí k nej, a preto sa budeme zaoberať výlučne situáciami, ak štát dočasne fakticky neexistuje z akéhokolvek dôvodu vonkajšieho zásahu. Zastávame názor, že existencia štátu má svoj právny a faktický rozmer. Dočasné zabránenie faktickej existencii štátu externými okolnosťami nevyklučuje obnovu pôvodného stavu, a to najmä v situáciách, kedy externé okolnosti nastali v dôsledku porušenia medzinárodného práva. Na druhej strane obdobie dočasnej faktickej neexistencie štátu neznamená, že v danom čase a priestore existuje vákuum, keďže faktické mocenské pomery vo vzťahu k danému územiu a obyvateľstvu sú nejakým spôsobom usporiadané – napríklad v dôsledku okupácie, anexie či vzniku nového štátu. V prípade odstránenia dočasného usporiadania pomerov na príslušnom území, t. j. zánikom okupácie, anexie či nového štátu, dochádza k obnoveniu faktickej kontroly pôvodného štátu nad svojím územím a obyvateľstvom. Toto však nepopiera zaniknuté dovtedajšie usporiadanie pomerov na príslušnom území. Tým, že sa obnoví pôvodný štát a začne voči svojmu územiu a obyvateľstvu vykonávať štátnu moc a faktickú kontrolu, nedochádza k stavu, že predtým neexistovala okupácia, anexia či iný štát. Koncepcia o kontinuite štátu zdôvodňuje pokračovanie existencie dočasne fakticky zaniknutého štátu ako subjektu a jeho identitu so štátom pred obdobím jeho neexistencie, no neruší fakticky jestvujúci stav v čase jeho neexistencie, pretože je to nemožné. Vo vzťahu k Československu sa koncepcia kontinuity týka jeho existencie a právneho postavenia po druhej svetovej vojne, no neneguje a nemôže negovať obdobie druhej svetovej vojny a udalosti, ktoré počas nej nastali. Táto koncepcia zdôvodňuje, že Československá republika po r. 1945 je identická s Československou republikou pred r. 1938, pričom sa svojím obsahom

nedotýka existencie Slovenského štátu. Znamená to, že kontinuita Československa neruší subjektivitu Slovenského štátu, rovnako ako napríklad kontinuita pobaltských štátov neruší skutočnosť ich *de facto* alebo *de iure* takmer všetkými štátmi uznaného anektovania ZSSR v období r. 1940–1991.

7. ZÁVER

Takmer v každej etape života medzinárodného spoločenstva sa vyskytujú prípady útvarov so zložitým či nejasným postavením. Do konca 19. stor. bola otázka štátnosti v podstate záležitosťou mocenskou, politickou a založenou na kritériu efektivity. Postupne aj do tejto oblasti začala prenikať medzinárodnoprávna úprava, čo túto otázku urobilo ešte zložitejšou. Dôvod je ten, že sú síce vymedzené jasné kritériá štátnosti, avšak hodnotenie ich naplnenia je subjektívne a neraz podmienené záujmami členov medzinárodného spoločenstva.

V takomto kontexte sa nachádza nielen otázka štátnosti napríklad Kosova či Palestíny, ale aj Slovenského štátu. V tejto štúdii je predložená analýza uvedenej otázky z viacerých uhlov pohľadu, pričom jej základ tvoria historické fakty spojené s existenciou Slovenského štátu ako subjektu medzinárodných vzťahov a medzinárodného práva.

Štátnosť každého štátu možno skúmať z niekoľkých hľadísk. Pri štátoch s kratšou dobou trvania sa pomerne prirodzene ako prvý ponúka faktor ich mocenského presadenia. Dospeli sme k záveru, že dĺžka existencie štátu nie je synonymom mocenského presadenia sa, resp., že nie je správny záver, že štát, ktorý zanikol relatívne krátko po svojom vzniku, sa mocensky nepresadil. V spojení s tým, že samotné mocenské presadenie sa nemá definíciu, je hodnotenie štátnosti Slovenského štátu z tohto uhla pohľadu výsostne individuálne a subjektívne, čo môže viesť k tomu, že bude skôr vecou sympatie ako objektívneho posúdenia. Podľa nášho názoru historické reálie preukazujú, že v zložitých predvojnových a vojnových pomeroch sa Slovenskému štátu podarilo získať nezanedbateľnú mieru medzinárodnej akceptácie vrátane zapojenia sa do štandardných foriem bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov s inými štátmi. Faktom tiež je, že po vypuknutí druhej svetovej vojny miera uplatňovania sa Slovenského štátu klesala a zvýrazňovala sa jeho silná inklinácia k Nemecku. Jedným z prejavov mocenského presadenia sa štátu je jeho uznanie za štát, čo malo aj v minulosti praktický význam pre život nového štátu. Účinky uznania hodnotia dve teórie. V období pred druhou svetovou vojnou bola konštitutívna teória uznania štátu nahradená deklaratórnou, podľa ktorej sa nový útvar nestáva štátom uznaním inými štátmi, ale naplnením všetkých znakov štátu. Uznanie za štát teda potvrdzuje, že podľa uznávajúceho štátu splnil uznaný štát všetky kritériá štátnosti. V prípade Slovenského štátu bola miera jeho uznania pomerne vysoká, a to nielen s prihliadnutím na rozsah uznania iných útvarov vzniknutých približne v rovnakom čase, ale aj s so zreteľom na vojnové okolnosti sťažujúce až znemožňujúce bežnú diplomatickú komunikáciu. Keďže uznania zo strany iných štátov nekonštituovali Slovenský štát, pre posúdenie otázky jeho štátnosti je určujúce naplnenie kritérií štátnosti. Z formálneho hľadiska niet pochýb, že Slovenský štát disponoval všetkými znakmi samostatného štátu. Proces jeho vzniku nebol v rozpore s vtedajším medzinárodným právom, a to z dôvodu, že nevznikol

ako dôsledok použitia sily a zákaz hrozby silou vo vtedajšom medzinárodnom práve obsiahnutý nebol. Jeho vznikom, resp. zánikom Československa sa nezaoberala ani Spoločnosť národov, a to napríklad na rozdiel od vzniku Mandžuska, kedy bola ustanovená osobitná komisia na vyšetrovanie okolností jeho vzniku, ktorá konštatovala porušenie medzinárodného práva a skutočnosť, že Mandžusko je súčasťou Číny (správa tejto komisie bola jednomyseľne schválená Zhromaždením Spoločnosti národov 24. 2. 1933).

Najpolemickejším aspektom štátnosti Slovenského štátu je otázka jeho skutočnej nezávislosti. Keďže však nejestvujú žiadne faktory, ktoré by vyjadrovali mieru faktickej nezávislosti štátov, zostáva toto posúdenie na subjektívnom stanovisku. Vo vzťahu k Slovenskému štátu možno konštatovať, že bol štátom s významnou mierou závislosti na Nemecku, ktorý bol na druhej strane približne polovicou medzinárodného spoločenstva uznaný za nezávislý štát. Skutočnosť jeho existencie a začlenenia do systému medzinárodných vzťahov predvojnového a vojnového obdobia neneguje ani koncepcia o kontinuite Československa. Jej podstatou bolo zdôvodnenie identity obnoveného Československa s predvojnovým Československom, a nie popretie existencie Slovenského štátu či dokonca jeho zrušenie.

Z vnútroštátneho rozmeru existencie Slovenského štátu nepredstavuje spornú otázku, pretože obnovené Československo prevzalo jeho právny poriadok nariadením č. 1/1944 Zb. nar. SNR. Z medzinárodnoprávneho uhla pohľadu môže byť postavenie Slovenského štátu otáznne, no s prihliadnutím na princíp efektivity, mieru uznania inými štátmi a nepochybný vnútorný rozmer štátnosti Slovenského štátu vyslovujeme záver, že aj z tohto uhla pohľadu šlo o štát.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATÚRA

- BROWNLIE, Ian (2013): *Princípy medzinárodného verejného práva*. Bratislava: Eurókaodex, s. r. o. a Paneurópska vysoká škola.
- BYSTRICKÝ, Valerián (2014): *Zahraničnopolitické súvislosti vzniku Slovenského štátu 14. marca 1939*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- CASSESE, Antonio (2005): *International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- CRAWFORD, James (2007): *The Creation of States in International Law*. Oxford: Clarendon Press.
- DAVID, Vladislav, SLADKÝ, Pavel a ZBOŘIL, František (2005): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Linde.
- DIXON, Martin (2007): *Textbook on International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- ĎURČANSKÝ, Ferdinand (1954): *Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov. Biela kniha. II. diel*. Buenos Aires: Dorrego.
- ĎURICA, Milan Stanislav (1996): *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava: SPN.
- ĎURICA, Milan Stanislav (1999): *Slovenská republika 1939–1945*. Bratislava: Lúč.
- FISCHER, Peter a KÖCK, Heribert Franz (2004): *Völkerrecht. Das Recht der universellen Staatengemeinschaft*. Wien: Linde Verlag.

- GÁBRIŠ, Tomáš (2014): Medzinárodnoprávne aspekty vzniku, existencie a zániku Slovenského štátu (1939–1945) a kontinuita Československej republiky. In: Fiamová, Martina a kol.: *Slovenský štát 1919–1945: predstavy a realita*. Bratislava: Historický ústav SAV, s. 55–65.
- HERDEGEN, Matthias (2013): *Völkerecht*. München: C. H. Beck.
- JAKUBEC, Pavol (2013): K otázke uznania Slovenského štátu (Slovenskej republiky) Nórsnym kráľovstvom, 1939–1940. *Historický časopis*, roč. 61, č. 1, s. 123–142.
- JANČOK, Slavomír (2015): Zdroje legitimacy štátnej moci na Slovensku v perspective dvadsiateho storočia (<http://jozefitso.sk/jt/k-zivotu/40-duch-doby/291-zdroje-legitimity-statnej-moci-na-slovensku-v-perspektive-xx-storocia>, 9. 7. 2015).
- KOL. (1958): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- LETZ, Róbert (2000): Pokus o nastolenie moci ľudovej demokracie na Slovensku. In: Bobák, Ján: *Slovenská republika (1939–1945)*. Matica slovenská: Turčianske Teplice, s. 202–211.
- LIPTÁK, Lubomír (2000): *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram.
- LYALL, Francis (2011): *International communications: the International Telecommunication Union and the Universal Postal Union*. Farnham: Ashgate.
- MALANCZUK, Peter (1999): *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London a New York: Routledge.
- MALENOVSKÝ, Jiří (2008): *Mezinárodní právo veřejné, jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk.
- MALÝ, Karel a kol. (2010): *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges.
- MICĽANIK, Pavel (2003): Geopolitické postavenie Slovenska v rokoch 1939–1941. *Politické vedy*, roč. 6, č. 2, s. 7–30.
- NĚMEČEK, Jan (2008): *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. Praha: Academia.
- OPPENHEIM, Lassa Francis Lawrence (1924): *Mezinárodní právo. Svazek I. Mír*. Praha: Orbis.
- OUTRATA, Vladimír (1960): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Orbis.
- PÁSTOR, Zoltán (2000): *Dejiny Slovenska*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB.
- PETRUF, Pavol (2011): *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939–1945*. Bratislava: Historický ústav SAV.
- PETRUF, Pavol (2012): *Vztahy medzi Slovenskom a Francúzskom 1939–1944* (http://www.cefres.cz/pdf/c6/petruf_1995_vztahy_slovensko_francuzsko.pdf, 31. 3. 2015).
- POVAŽAN, Michal (2014): Slovakia 1939-1945: Statehood and International Recognition (de iure or de facto statehood?). *UNISCI Discussion Papers*, č. 36, s. 77 (http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/187365/ichaptersection_singledocument/5a9c5caf-53d4-48b6-a9cf-e57363fb9922/en/4.pdf, 4. 4. 2015)
- SEIDL-HOHENVELDERN, Ignaz (2001): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: ASPI.
- SHAW, Malcolm (2004): *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ŠUMILOV, Vladimir Michajlovič (2007): *Meždunarodnoje pravo*. Moskva: TK Velbi.
- ŠVECOVÁ, Adriana a GÁBRIŠ, Tomáš (2009): *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

TOMKO, Ján a KOPŠO, Anton (1974): *Medzinárodné právo a politika v dokumentoch*. Bratislava: OBZOR.

TULKISOVÁ, Jana a NIŽŇANSKÝ, Eduard (2014): Nacistické Nemecko a vznik Slovenského štátu. In: Fiamová, Martina a kol.: *Slovenský štát 1919–1945: predstavy a realita*. Bratislava: Historický ústav SAV, s. 37–54.

VOJÁČEK, Ladislav a SCHELLE, Karel (2007): *Slovenské právni dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

VRŠANSKÝ, Peter a VALUCH, Jozef a kol. (2012): *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť*. Bratislava: Eurokódex.

WARBRICK, Colin (2006): States and Recognition in International Law. In: Evans, Malcolm D.: *International Law*. New York: Oxford University Press, s. 217–275.

PRAMENE

International Court Of Justice (2010a): *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo* (<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>, 1. 7. 2015).

International Court Of Justice (2010b): *Verbatim Record. Public sitting held on Thursday 10 December 2009, at 10 a.m., at the Peace Palace* (<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15734.pdf>, 7. 7. 2015).

International Military Tribunal (Nuremberg) (1946): *Judgment of 1 October 1946* (http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf, 10. 6. 2015).

League Of Nations (1939): *Official Journal. May – June 1939, 105th Session of the Council. First Meeting (22/V1939)* (<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/leagon20&div=46&id=&page=>, 3. 6. 2015).

INTERNETOVÉ ZDROJE

League Of Nations Photo Archive: *National Membership of the League of Nations*, <http://www.indiana.edu/~league/nationalmember.htm>, 3. 3. 2015.

SUMMARY

In the past, the problem of statehood was only a matter of policy based on the principle of effectivity. This sphere was permeated by provisions of international law on the criteria of statehood in the beginning of the 20th century. Although these criteria are clear, assessing how well they were fulfilled in particular cases is often subjective and determined by the interests of the members of the international community. In this context, it is not only an issue of statehood of entities such as Kosovo or Palestine, but of the Slovak State as well.

The statehood of every state can be examined from several perspectives. The first can be the enforcement of statehood in international relations, especially in the case of states with a shorter span of persistence. Our conclusion is that the enforcement of statehood lacks any precise definition and does not mean the duration of a state. In our view, the historical realities show that in complex pre-war and wartime conditions, the Slovak State obtained a significant degree of international acceptance, including participation in standard forms of bilateral and multilateral relations with other countries. Also, after

the outbreak of WWII, it is a fact that the international cooperation of the Slovak State declined and its inclination toward Germany strengthened. Surely, one of the manifestations of the state's enforcement in international relations is its recognition as a state. Effects of recognition are evaluated by two theories. In the period before WWII, the constitutive theory of recognition was replaced by the declaratory theory. According to this theory a new entity does not become a state through its recognition by other states, but by meeting all the criteria of a state. In the case of the Slovak State, its recognition was relatively widespread not only with regard to the number of recognitions, but also with regard to the circumstances of war that disabled all normal diplomatic communication. Since recognitions did not constitute the Slovak State, the fulfilment of the criteria of statehood is most relevant for the assessment of its statehood. In formal terms, there is no doubt that the Slovak State possessed all the characteristics of a state. The process of its creation was not in conflict with international law of the time, because it was not a result of the use of force and the prohibition of the threat of force was not encompassed in international law at the time. The origin of the Slovak State was not dealt with by the authorities of the League of Nations, contrary to the case of Manchukuo, in which the violation of international law was established. The most polemical aspect of statehood of the Slovak State, however, is the question of its real independence. However, as there are no factors that reflect the degree of de facto independence of states, this assessment remains up to subjective opinion. In relation to the Slovak State, it can be concluded that this state was significantly dependent on Germany. On the other hand, roughly half of the international community recognized the Slovak State as an independent state. The fact of its existence and integration into the system of international relations before and during WWII did not negate the concept of the legal continuity of Czechoslovakia. Its essence was to justify the identity of restored Czechoslovakia with pre-war Czechoslovakia, neither denying the existence of the Slovak State nor calling for its abolition. From a national point of view the existence of the Slovak State is not a contentious issue because its legal order was assumed by the renewed Czechoslovakia through Regulation No. 1/1944 Coll. of the Slovak National Council. From an international legal perspective, however, the position of the Slovak State can be questionable. But, taking into account the principle of effectivity, the degree of recognition of the Slovak State by other states, and the undoubted internal dimension of the statehood of the Slovak State, we have also conclude that, in this sense, it was a state.